

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АЛФЬОРОВ СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.851+351.74 (477)

**ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ПО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У КУРОРТНИХ РЕГІОНАХ
(КРИМІНОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НА МАТЕРІАЛАХ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків - 2003

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Національному університеті внутрішніх справ, МВС України, м. Харків

Науковий керівник - доктор юридичних наук, професор

Бандурка Олександр Маркович, Верховна Рада України, народний депутат України

Офіційні опоненти: - доктор юридичних наук, доцент

Литвак Олег Михайлович, провідний науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

- кандидат юридичних наук

Гусаров Сергій Миколайович, Міністерство внутрішніх справ України, перший заступник міністра – начальник Головного штабу

Провідна установа: Національна академія внутрішніх справ України, кафедра кримінології, Міністерство внутрішніх справ України (м. Київ).

Захист відбудеться "18" листопада 2003 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.64.700.03 Національного університету внутрішніх справ за адресою: м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27.

Автореферат розісланий "17" жовтня 2003 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Кириченко В.Є.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У правовій державі проблема боротьби зі злочинністю, захисту прав і законних інтересів громадян від злочинних посягань є актуальною завжди. Людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні вищою соціальною цінністю, на сторожі якої повинна стояти держава, її правоохоронні органи. Важливою функцією держави є комплексна багаторівнева протидія злочинності. Її наступальний характер забезпечується головним чином діяльністю правоохоронних органів і в першу чергу органів внутрішніх справ, які історично відіграють провідну роль у стриманні злочинності у певних стабільних (соціально-толерантних) межах. Цим зумовлюється актуальність завдання пошуку та використання резервів нарощування ефективності діяльності органів внутрішніх справ, спрямованих на протидію злочинності в умовах певного регіону (зокрема курортного).

Підвищення ступеня ефективності діяльності правоохоронних органів сприяє, між іншим, і зростанню довіри населення до правоохоронних органів, рівень якої все частіше розглядається як критерій ефективності діяльності правоохоронних систем, що повною мірою стосується і курортних регіонів.

Вважаємо, що пошук резервів нарощування ефективності боротьби зі злочинністю багато в чому залежить від диференціації та конкретизації системи заходів боротьби з нею, з урахуванням соціальної та кримінологічної обстановки, що стосується також особливостей тенденцій скоєння окремих видів злочинів, їх детермінант у курортних регіонах.

У контексті дослідження було виявлено типові недоліки теорії та практики боротьби зі злочинністю: недооцінку регіонального рівня організації та здійснення боротьби зі злочинністю, а також неврахування специфіки конкретної території. Ці обставини, з одного боку, зумовили обрання теми дисертаційного дослідження. З іншого боку, ми враховували гостру проблему оновлення, удосконалення, розширення законодавчої бази боротьби та профілактики злочинності, необхідність локалізації негативних її тенденцій, нейтралізації й усунення причин та умов скоєння злочинів, а також перекриття каналів, джерел, можливостей їх продукування.

Усе це в сукупності викликає необхідність удосконалення діяльності правоохоронних органів курортних регіонів, у тому числі органів внутрішніх справ, які спеціально створені для протидії злочинності. Важливим напрямом їх роботи є охорона громадського порядку та боротьба з окремими видами злочинів, що набули особливого поширення.

Названі аспекти діяльності правоохоронних систем завжди були у центрі уваги вітчизняних та закордонних правознавців. У різні часи проблеми регіональних особливостей злочинності досліджували такі відомі кримінологи, як Г.А. Аванесов, В.В. Голіна, Л.М. Давиденко, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, А.Е. Жалінський, І.І. Карпец, В.М. Кудрявцев, В.І. Крігер, В.В. Клочков, Н.Ф. Кузнєцова, О.М. Литвак, В.В. Лунєєв, Г.М. Мінковський, А.Б. Сахаров, Е.Б. Урланис,

В.П. Філонов. Окремі аспекти організації та функціонування правоохоронних систем були розглянуті такими відомими адміністративістами, як В.Б. Авер'янов, В.Г. Афанасьєв, А.І. Берг, О.М. Бандурка, А.С. Васильєв, С.М. Гусаров, Є.В. Додін, І.П. Голосніченко, Ю.М. Козлов, А.Т. Комзюк, В.М. Плішкін. Питання організації і тактики профілактики злочинів, боротьби зі злочинністю та охорони громадського порядку розглядали і представники інших галузей юридичної науки, серед яких слід відзначити О.О. Борового, С.Б. Гавриша, В.К. Звірбуля, П.М. Каркача, М.В. Касюту, О.М. Литвинова, Г.А. Туманова, О.О. Чувільова, О.Ю. Мелехіна, О.Н. Ярмиша та багатьох інших.

Разом із тим слід підкреслити, що в існуючих працях аналізувались переважно системи, які склались у минулому і в наш час практично повністю припинили своє існування. Проблемам власне діяльності ОВС по протидії злочинності, організації та функціонуванню цієї системи в умовах курортних регіонів взагалі майже не приділялось уваги; в Україні комплексне дослідження цієї проблеми не проводилося. Усе вищезазначене зумовило обрання теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами та планами. Дисертацію виконано згідно з планами наукових досліджень Міністерства внутрішніх справ України (розділ VII Тематики пріоритетних напрямів дисертаційних досліджень на період 2002 – 2005 р., передбаченої додатком № 3 до наказу МВС України від “30” червня 2002 р. № 635) та Національного університету внутрішніх справ (п. 4.10.5 Головних напрямів наукових досліджень Національного університету внутрішніх справ на 1996 – 2000 рр.). Цей напрям також відповідає п. 21 Комплексної програми профілактики злочинності на 2001 – 2005 рр., затвердженої Указом Президента України від 25 грудня 2000 р. № 1376 та пп. 2.1., 4.2. Плану основних організаційно-практичних заходів МВС України щодо реалізації вимог Комплексної програми профілактики злочинності на 2001 – 2005 р., затвердженого наказом МВС України № 129 від 21 лютого 2001 р.

Метою дисертації є встановлення основних детермінант злочинності курортних регіонів та розробка заходів з її протидії з боку органів внутрішніх справ, у тому числі форм і методів охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю в цих умовах, а також шляхів їх удосконалення та оптимізації.

Досягнення зазначеної мети здійснюється на основі вирішення таких основних **задач**: характеристика та аналіз середовища функціонування органів внутрішніх справ курортних регіонів та визначення особливостей кримінологічної ситуації, яка завдає суттєвого впливу на організацію їх діяльності; визначення специфічних елементів криміногенної ситуації курортних регіонів, у тому числі політичних, соціальних, демографічних, економічних і психологічних її складових; удосконалення класифікації курортних регіонів та визначення специфіки кримінологічної ситуації в окремих типах регіонів; визначення та обґрунтування, з урахуванням пріоритетності, актуальних завдань органів внутрішніх справ курортних регіонів по протидії злочинності та специфіки їх прояву в окремих ти-

пах курортних регіонів; розробка шляхів, форм та методів підвищення ефективності оперативно-службової діяльності служб та підрозділів органів внутрішніх справ курортних регіонів по протидії злочинності у частині організації охорони громадського порядку та боротьби з окремими видами злочинів та правопорушень; розробка та обґрунтування основних напрямів організації взаємодії в органах внутрішніх справ курортних регіонів під час спільного виконання завдань по протидії злочинності.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають з приводу організації та здійснення органами внутрішніх справ компетентної діяльності по протидії злочинності в умовах курортних регіонів, зокрема охорона громадського порядку та боротьба зі злочинністю.

Предметом дослідження є фактори, причини, умови, детермінанти, показники, ознаки та власливості злочинності курортних регіонів і обумовлені цим форми і методи діяльності органів внутрішніх справ щодо комплексної протидії злочинним проявам у специфічних умовах; організаційні, процедурні та функціональні засади охорони громадського порядку та боротьби з окремими видами злочинів.

Методологічною основою дослідження є *діалектичний метод* наукового пізнання, що дає змогу розглядати діяльність органів внутрішніх справ по протидії злочинності, її організаційні та функціональні аспекти у їх розвитку, взаємозв'язку та взаємодії з іншими правоохоронними органами, органами державного управління, державою, суспільством тощо.

На цьому методологічному підґрунті у дисертаційній роботі застосовуються окремі наукові методи пізнання. За допомогою *системно-структурного методу* досліджено середовище функціонування органів внутрішніх справ курортних регіонів, структурну будову органів внутрішніх справ курортних та інших регіонів (підрозділи 1.1. та 3.1.). *Метод спостереження* використано для вивчення стану злочинності та проблем в організації, роботі служб та підрозділів ОВС курортних регіонів по протидії злочинності (підрозділи 2.1., 3.2.). *Історико-правовий метод* застосовано для ретроспективного аналізу проблем організації та функціонування органів внутрішніх справ курортних регіонів у частині завдань по протидії злочинності, а також для еволюції нормативно-правової бази, якою регламентуються функції та повноваження суб'єктів охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю (підрозділ 2.2.). *Метод порівняльно-правового аналізу* юридичних норм та практики їх застосування використано під час аналізу правових засад взаємодії окремих процедурних компонентів, а також для встановлення характерних рис відповідних елементів різнорівневих систем у межах адміністративно-територіального зрізу (підрозділи 1.2., 3.2.). *Статистичний метод* ужито для узагальнення результатів, для репрезентації даних, отриманих у ході вивчення думки фахівців, стосовно проблем, які розглядалися (підрозділи 1.2., 3.2.). *Логіко-нормативний метод* використано при написанні проектів нормативно-правових актів з питань охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю (розділи I, II). *Соціологічні методи* дослідження (анкетування, опиту-

вання) були використані для вивчення думки співробітників органів внутрішніх справ курортних регіонів (розділи II, III).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням проблем організації та функціонування органів внутрішніх справ курортних регіонів у сучасних умовах.

Наукова новизна полягає у тому, що:

- запропоновано принципово нову наукову основу та насичено новою аргументацією оцінку соціально-економічних та кримінологічних умов курортних регіонів стосовно їх впливу на організацію функціонування відповідних органів внутрішніх справ;
- узагальнено результати здійсненого деталізованого аналізу кримінологічно значущих умов життя постійних мешканців курортних регіонів, соціально-економічних факторів, психологічної атмосфери серед осіб, котрі відпочивають, та значення цих явищ для організації охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю в умовах регіону (з елементами прогнозу розвитку криміногенної ситуації);
- встановлено специфіку кримінологічної обстановки у різних типах курортних регіонів відповідно до запропонованої класифікації та визначено її вплив на форми і методи протидії злочинності з боку відповідних органів внутрішніх справ;
- обґрунтовано висновок про те, що з урахуванням ступеня пріоритетності та специфіки функціональних проявів у різних типах регіонів основними завданнями для органів внутрішніх справ курортних регіонів є охорона громадського порядку та боротьба з окремими видами та категоріями злочинів;
- отримали подальший розвиток принципово нові підходи, шляхи, форми і методи підвищення ефективності діяльності служб та підрозділів органів внутрішніх справ курортних регіонів у сфері охорони громадського порядку та боротьби з окремими видами злочинів;
- запропоновано напрями удосконалення організаційно-структурної будови міськрайорганів внутрішніх справ курортних регіонів та обґрунтовано теоретичну можливість і практичну доцільність використання нових форм організації взаємодії в органах внутрішніх справ курортних регіонів.

З урахуванням концептуальних положень дослідження вноситься пропозиція про нормативне закріплення наведених рекомендацій у спеціалізованих нормативно-правових актах з питань протидії злочинності.

Практичне значення отриманих результатів. Висновки і пропозиції дисертанта можуть бути використані у процесі формування нормативно-правової бази з питань охорони громадського порядку, профілактики злочинів і боротьби зі злочинністю в Україні. Вони можуть бути враховані під час розробки законопроектів галузевого законодавства, а також у практичній діяльності органів внутрішніх справ.

Результати дослідження можуть також бути використані у підготовці навчальних посібників, методичних завдань, при проведенні навчальних занять з курсів кримінології, адміністративного права та адміністративної діяльності ОВС, управління ОВС, а також у розробці та запровадженні спецкурсів.

Апробація результатів дослідження. Результати наукових досліджень, висновки та пропозиції автора оприлюднювалися на наукових та науково-практичних конференціях: міжнародній науково-практичній конференції “Актуальні проблеми діяльності ОВС по попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів” (Одеса, жовтень 2001 р.); щорічних науково-практичних конференціях „Запорізькі правові читання” (Запоріжжя, липень 2002 р.; липень 2003 р.); науково-практичних конференціях Національного університету внутрішніх справ (Харків, квітень-травень 2002 р.; квітень-травень 2003 р.).

Публікації. За темою дисертації автором опубліковано 6 статей у фахових виданнях. Крім цього, окремі аспекти теми дисертаційного дослідження знайшли відображення також у науково-практичному посібнику “Розкриття та розслідування злочинів у пріоритетних напрямках діяльності підрозділів кримінальної міліції та досудового слідства” (дисертантом підготовлено перший розділ „Документування злочинної діяльності організованих злочинних груп наркоділків в курортних зонах”).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які включають сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дослідження — 197 стор., з яких 183 стор. тексту, список використаних джерел — 172 позиції на 14 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, визначаються її зв'язок з науковими планами МВС та Національного університету внутрішніх справ, мета і завдання дослідження, викладається наукова новизна та практична значимість одержаних результатів.

Розділ I “Характеристика курортних регіонів як середовища функціонування органів внутрішніх справ” містить три підрозділи. У *першому підрозділі “Загальні умови функціонування органів внутрішніх справ у курортних регіонах”* розглянуто курорти як специфічні регіони країни.

На основі змістової однорідності понять „курортна зона”, „курорт”, „курортна місцевість”, „курортна територія” (яка полягає у тому, що це певним чином відокремлені від інших природні території; їх економічний компонент є відносно сталим; інфраструктура має спеціальну призначення) дисертант вважає коректним називати курортними регіонами території, основною функцією яких є надання оздоровчих послуг громадянам у період відпусток, туристичних поїздок та інших форм використання рекреаційних можливостей, як правило, з відривом від місця роботи або навчання, тимчасовим виїздом з місця постійного мешкання.

Функціонування будь-якого органу внутрішніх справ відбувається у певному об'єктивному середовищі, під яким розглядається певна сукупність реально існуючих у межах підконтрольної території соціальних, економічних, демографічних, географічних, кліматичних та кримінологічних факторів. Їх особливості займають впливове місце серед факторів, що обумовлюють впорядкованість процесів функціонування правоохоронних систем, і впливають на характер соціально-економічних процесів, криміногенну ситуацію тощо, на технології вирішення оперативно-тактичних завдань з протидії злочинності, а звідси і на структурну побудову органів внутрішніх справ.

Середовище функціонування ОВС курортних регіонів характеризується такими факторами:

1) сприятливі географічні умови. Територіальне положення Бердянська характеризується високим ступенем освоєння території, розвинутою інфраструктурою, м'яким кліматом, близьким до субтропічного, величезним рекреаційним потенціалом та характерним впливом берегового приморського ландшафту. Географічне положення курортного регіону с. Кирилівка характеризується сприятливим сполученням кліматичних, бальнеологічних і ландшафтних умов, що створюють унікальні умови для лікування та профілактики хвороб;

2) однобічний економічний розвиток. Це виявляється в обмеженості матеріально-технічної бази; нерівному розподілі трудових ресурсів по галузях народного господарства; переважаючому розвитку торгівельного бізнесу (наслідком чого є нестача місцевих трудових ресурсів для задоволення потреб регіону в сезон, низький рівень матеріального забезпечення); низька концентрація та вузька спеціалізація промислових, переробних, будівельних та виробничих підприємств (наслідок — накопичення зайвих трудових ресурсів); експансія кваліфікованої робочої сили з інших регіонів, зацікавленість роботодавців некваліфікованою робочою силою; значна кількість чоловічого населення шукає роботу у сусідніх містах та регіонах (що призводить до послаблення родинних зв'язків, недоліків у вихованні дітей тощо); молодь також змушена залишати курортні регіони у зв'язку з відсутністю перспектив для отримання престижної професії та працевлаштування у виробничій сфері; значно менша кількість великих виробничих спільнот, що унеможлиблює створення умов для формування позитивного морально-психологічного клімату не лише у колективі, але й серед населення;

3) особливості демографічної структури місцевого населення. У курортних регіонах питома вага осіб пенсійного віку вище на 7%, жінок — на 4%, питома вага громадян до 16-ти річного віку нижча на 6%. Специфічним для курортних регіонів є сезонність безробіття, більш інтенсивні процеси старіння населення, матеріальна залежність місцевих мешканців від обслуговування осіб, які відпочивають, та створення надлишкових матеріальних запасів на період „мертвого сезону”;

4) негативний вплив міграційних процесів. Протягом сезону кількість осіб, які відпочивають, у декілька раз перевищує кількість місцевого населення. У цілому по курортних регіонах щільність населення під час курортного сезону зростає приблизно втричі і досягає максимуму у серпні. Поряд із потребою у декілька разів підвищити оперативність вжиття необхідних заходів для розкриття зло-

чину, збору необхідної оперативної та отримання процесуальної інформації, встановлення та затримання винної особи, документації її протиправних дій, що зумовлено короткочасністю перебування осіб, які відпочивають, у курортному регіоні, а іноді і в межах України, заслуговують на увагу і такі аспекти цієї проблеми, як створення позитивного іміджу курорту та країни, адже у курортних регіонах відпочивають та проходять лікування іноземці, вищі посадовці як нашої держави, так і запрошені поважні іноземні гості;

5) висока динамічність соціальних процесів, що зумовлена короткочасністю перебування та швидкою плинністю осіб, які відпочивають, їх концентрацією у місцях загального користування (зони відпочинку, парки, пляжі, розважальні заклади тощо), притягує сюди також і злочинний елемент: злочинців-“гастролерів”, шахраїв, сутенерів і проституток, наркоділків тощо як з України, так і з інших частин колишнього СРСР;

6) особлива психологічна атмосфера, коли відпочиваючі демонструють такі особисті якості, як доброзичливість, необачність, зайва довірливість, що виникає на тлі тимчасового припинення стійких соціальних зв'язків і соціального контролю. У той самий час окремі категорії відпочиваючих поведуться аморально, демонструючи парадний фасад матеріального добробуту, що вкорінюється у свідомість як стиль життя, стереотип поведінки, формуючи таким чином ідеологію гультяйського життя, що зумовлює формування у місцевого населення, особливо молоді, соціальної заздрості, хибного уявлення про окремі аспекти проживання у великих містах;

7) розташування окремих курортів поруч з державним кордоном України та зонами виникнення локальних конфліктів на території сусідніх країн (Північний Кавказ, Грузія), що ускладнює оперативну обстановку з позицій необхідності організації роботи щодо попередження та припинення порушень державного кордону України, використання її території для налагодження транзитних каналів постачання наркотичної сировини, зброї, а останнім часом і “живого” товару, агітації та вербування нових членів до складу незаконних воєнізованих бандитських або терористичних формувань тощо.

Наведені умови, комбінуючись у вільному порядку, виступають як фактори, що визначають тактику протидії злочинності (в першу чергу охорони громадського порядку) та методи боротьби зі злочинністю у курортних регіонах, а зрештою і як параметри організації структури органів внутрішніх справ на місцях.

Другий підрозділ "Кримінологічна характеристика курортних регіонів" присвячено аналізу злочинності та обґрунтуванню висновку про те, що це має принципове значення для розробки концептуальних рішень щодо вдосконалення організації протидії злочинності та діяльності органів внутрішніх справ у цьому напрямку. У висновку зазначається, що головною проблемою правоохоронних органів, і в першу чергу для органів внутрішніх справ, залишається проблема охорони громадського порядку та боротьби з окремими видами злочинів.

Серед усіх факторів, які впливають на характеристику середовища функціонування ОВС, провідне місце посідає кримінологічний фактор, який характеризується насамперед кількістю, структурою і динамікою злочинів, скоєних в межах території обслуговування певного органу внутрішніх справ.

На основі здійсненого кримінологічного аналізу кримінальної ситуації курортних регіонів встановлено цілу низку її ознак, властивостей та тенденцій. Так, статистично підтверджено, що протягом 2000-2001 рр. на фоні загальної тенденції до покращення її стану по всій країні, більш активній та цілеспрямованій роботі на окремих напрямках, завдяки комплексним відпрацюванням досить чітко спостерігається тенденція до стабілізації кримінальної ситуації та оперативної обстановки в курортних регіонах.

Доведено, що досить активним фактором впливу на процеси зниження рівня реєстрації злочинів в курортних регіонах є зниження реєстраційної дисципліни з метою виправлення іміджу курорту, про що свідчать об'єктивно не зумовлені стрибки показників (в першу чергу з індексних злочинів — тяжких тілесних ушкоджень та найбільш розповсюджених — крадіжок).

Визначено, що на стан оперативної обстановки курортних регіонів справляють значний вплив особи, котрі прибули з інших місцевостей, злочинці-“гастролери”, особи, які не мають постійного місця проживання, а також особи, котрі обрали курортні регіони місцем продовження власної злочинної діяльності після звільнення з місць відбування покарання.

У курортних регіонах виявлено стійку тенденцію до постійного зростання кількості злочинів, які скоюють особи у стані алкогольного сп'яніння, і цей показник значно перевищує аналогічні показники інших регіонів.

Крім того, на прикладі курортних регіонів Запорізької області встановлено та досліджено стійку тенденцію сезонних коливань рівня злочинності: кількість злочинів та правопорушень у грудні, січні та лютому знаходиться на найнижчому рівні, потім протягом березня і квітня повільно зростає, у травні, червні та липні зростає відчутно, упродовж серпня-вересня знаходиться на найвищому рівні, у жовтні та листопаді — помітно спадає. Усі названі обставини та тенденції підтверджено відповідними розрахунками та статистичними викладками.

Дисертантом робиться припущення, що, виходячи з особливостей дії факторів та детермінант злочинності в курортних регіонах і зумовлених цим об'єктивних тенденцій ускладнення або стабілізації ситуації, слід не лише відокремлювати курортні та інші регіони, але й досліджувати специфіку кожного з них та відповідну типологію курортних регіонів.

З цього робиться висновок про те, що ефективна організація протидії злочинності у курортному регіоні потребує знання та врахування його специфіки. Тому автор у *третьому підрозділі*, який називається „*Типологія населених пунктів курортних регіонів і специфіка кримінологічної ситуації у різних їх типах*” наводить узагальнений аналіз специфіки дії факторів та детермінант злочинності в

курортних регіонах і зумовлених цим об'єктивних тенденцій ускладнення або стабілізації ситуації, керуючись типологією курортних регіонів.

Дисертантом були визначені та схарактеризовані такі типи курортних регіонів та населених пунктів: за функціональним призначенням — мінеральні (бальнеологічні) і кліматичні (приморські та лікувально-профілактичні), загально-профілактичні (приморські) і лікувальні (мінеральні та лікувально-профілактичні); за спеціалізацією — курорти загального призначення і курорти для лікування конкретних захворювань; за характером природних лікувальних ресурсів — курорти державного та місцевого значення (ст.4, 5 Закону України “Про курорти”); за рівнем соціально-економічного розвитку — традиційні та нові курортні регіони і населені пункти.

У контексті дослідження отримано дані про особливості кримінологічної характеристики курортних регіонів. Слід зазначити, що ці особливості встановлено у результаті порівняння криміногенної ситуації в курортних регіонах Запорізької області з іншими подібними регіонами та населеними пунктами.

Кримінологічна обстановка приморського, загального призначення, державного значення, традиційного курортного регіону м. Бердянська Запорізької області протягом дослідженого періоду (1996-2001 рр.) відзначається такими особливостями: зростанням кількості зареєстрованих злочинів, негативними змінами у структурі злочинності — зростанням частки агресивних та корисливо-насильницьких злочинів, сезонними коливаннями злочинності, а також переважанням частки злочинів, скоєних у період курортного сезону в суботу – неділю протягом вечірніх і нічних годин (з 18 до 6 години), значною часткою злочинів, скоєних особами, які прибули, рецидивістами, злочинцями-“гастролерами” та особами, які не мають постійного місця проживання.

Кримінологічна обстановка лікувально-профілактичного, загального призначення, державного значення, умовно нового курортного регіону с. Кирилівки Якимівського району Запорізької області протягом дослідженого періоду (1996-2001рр.) характеризується такими специфічними рисами: уповільненням темпів зростання кількості зареєстрованих злочинів, стабілізацією криміногенної ситуації в цілому, позитивними змінами у структурі злочинності, а також відсутністю яскраво виражених сезонних коливань злочинності, значним поширенням агресивних та корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх місцевих мешканців відносно неповнолітніх, які прибули на відпочинок або лікування, формуванням тенденції до зростання кількості насильницьких та корисливих злочинів, а також злочинів, скоєних особами у стані алкогольного сп'яніння.

Щодо першого типу курортного регіону дисертантом передбачено стабілізацію криміногенної ситуації протягом 2002-2003 рр., а надалі відчутне її покращення, позитивну динаміку і зміни у структурі злочинності (зменшення ваги насильницьких та агресивних злочинів, зростання корисливих та корисливо-насильницьких), а щодо другого — менш виразну стабілізацію, а після остаточно-

го переходу до міських умов життєдіяльності, завдяки розвиткові відповідної інфраструктури відпочинку та розваг, — ускладнення криміногенної ситуації.

У розділі II дисертації „Особливості організації охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю в курортних регіонах” розглядається відповідна проблематика.

У першому підрозділі — „Характеристика стану охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю в курортних регіонах” — з точки зору особливостей соціально-економічної, демографічної та криміногенної ситуації оцінені пріоритети завдань органів внутрішніх справ курортних регіонів. При цьому автор виходить з очевидного положення про те, що завдання органів внутрішніх справ на всій території країни ідентичні. Однак, враховуючи специфіку вищезгаданих характеристик певних регіонів, актуальність того або іншого завдання може змінюватись.

У цьому сенсі дані, отримані в результаті дослідження кримінологічної обстановки в курортних регіонах Запорізької області, є аргументами на користь сформульованого раніше припущення про те, що з точки зору пріоритетів першочерговим завданням органів внутрішніх справ курортних регіонів є вдосконалення охорони громадського порядку та боротьби з окремими видами злочинів.

Особливе місце при цьому посідає боротьба зі злочинами, місцем скоєння яких є громадські місця, адже переважна більшість найнебезпечніших злочинів, на динаміці і питомій вазі яких зауважує дисертант, скоюються саме у громадських місцях. І хоча криміногенна ситуація в курортних регіонах останнім часом характеризується наявністю чіткої тенденції до стабілізації, проблема злочинності в громадських місцях залишається невирішеною. Більшість недоліків охорони громадського порядку виявляються у приморському та лікувально-профілактичному типах курортних регіонів, що зумовлено їх специфікою.

На основі аналізу даних про кількість та питому вагу зареєстрованих злочинів у різних регіонах та населених пунктах Запорізької області, розкритих безпосередньо або за участю сил, спеціально призначених для боротьби з “вуличною” злочинністю, результативність роботи названих підрозділів та служб була визнана дисертантом низькою, особливо в курортних регіонах, а серед них — в лікувально-профілактичних регіонах.

Другий підрозділ „Шляхи підвищення ефективності роботи органів внутрішніх справ щодо охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю в курортних регіонах” присвячено теоретичній розробці та формулюванню кримінологічних рекомендацій щодо вдосконалення діяльності ОВС по протидії злочинності, зокрема у сфері охорони громадського порядку.

Дисертант переконаний, що послідовне вирішення завдання щодо протидії окремим видам злочинних проявів, у тому числі тим, що скоюються у громадських місцях, потребує насамперед ефективного прогнозування та планування. І хоча в органах внутрішніх справ ця робота проводиться, слід мати на увазі, що в низових підрозділах органів внутрішніх справ можливості для здійснення конкретних прогностичних досліджень та планових розробок обмежені не лише нестатком фахівців, але й кі-

лькістю та якістю інформації, яка перебуває у їх розпорядженні. Виходом з цього може бути створення локальної, а потім і національної багаторівневої інформаційної мережі з питань протидії злочинності з кількома рівнями доступу.

Важливим напрямом підвищення ефективності протидії злочинності є також удосконалення функціональних засад оперативно-службової діяльності служб та підрозділів, які забезпечують боротьбу з правопорушеннями і злочинами у громадських місцях, і в першу чергу патрульно-постової служби міліції України. Її подальший розвиток, підвищення якості та ефективності впливу на стан охорони громадського порядку, оптимальне розташування сил та засобів можливі лише за умови ліквідації існуючої роздробленості між різними видами нарядів, які несуть службу з охорони громадського порядку за єдиною дислокацією.

На нашу думку, вирішенню цієї проблеми можуть сприяти передові форми організації несення служби за методом патрульної дільниці і патрульної зони. Ці форми організації охорони громадського порядку, широко використовувані міліцією курортних регіонів, дисертантом схарактеризовані, проаналізовані їх переваги перед іншими. Зокрема, їх мобільність, гнучкість управління, концентрація сил та засобів під єдиним керівництвом якнайкраще відповідають особливостям оперативної обстановки курортних регіонів – диференціації криміногенної ситуації на мікродільницях, швидкій змінюваності кримінологічної обстановки протягом доби, мобільності осіб, які відпочивають, та злочинного елемента.

Згідно з результатами дослідження, з метою ефективного використання в охороні громадського порядку методу патрульної дільниці, в дисертації запропоновано підпорядкувати її начальникам усі сили та засоби, задіяні на патрульній дільниці, проводити практичні навчання особового складу різних служб та підрозділів ОВС, які беруть участь в охороні громадського порядку та боротьбі зі злочинністю у громадських місцях, зміцнювати взаємодію патрульних нарядів з дільничними інспекторами міліції шляхом залучення їх до інструктажів нарядів та навчання особового складу ППСМ, підвищити персональну відповідальність працівників за стан громадської безпеки.

Рекомендовані також конкретні форми перерозподілу співробітників, які несуть службу з охорони громадського порядку, відповідно до часу доби з тим, щоб забезпечити найбільшу щільність нарядів на території обслуговування саме у той час, коли скоюється найбільша кількість правопорушень і злочинів. Крім того, дисертант доводить практичну доцільність оптимального співвідношення різних видів патрулів, обов'язкового залучення до патрулювання та охорони громадського порядку осіб оперативно-начальницького складу обласних підрозділів та служб УМВС, максимальної мобілізації сил та засобів в період державних свят, масових заходів тощо.

Крім того, у міськрайорганах внутрішніх справ курортних регіонів пропонується, по-перше, на рівні планування поряд із річними й квартальними планами розробляти та впроваджувати у практичну діяльність і типові плани спеціального призначення для забезпечення охорони громадського по-

рядку під час проведення масових заходів на території обслуговування (ці плани мають розроблятися в УМВС в областях, обговорюватися на колегіях, а після затвердження їх як типових, доопрацьовуватись на місцях); по-друге, для нейтралізації дії негативних факторів сезонної міграції населення слід заздалегідь, ще до початку курортного сезону, провести комплекс заходів з підготовки органів внутрішніх справ до роботи у складних умовах. Ці рекомендації використовуються у практичній діяльності ОВС курортних регіонів Запорізької області.

З огляду на це пропонується посилити повноваження міліції щодо контролю за прибуттям осіб без визначеного місця проживання до певних регіонів шляхом введення до КпАП України або КК України норм про відповідальність за бродяжництво з правом органів внутрішніх справ поміщати цих осіб до спеціальних закладів; розробити та запровадити спеціальну систему соціальної допомоги та реабілітації цих громадян; активізувати роботу в напрямку боротьби з проституцією, сутенерством і звідництвом, з урахуванням того, що криміналізація цих діянь вже призвела до вдосконалення методів роботи та організації надання відповідних послуг; налагодити контроль за потоками неорганізованих мас осіб, які відпочивають на території курортних регіонів, створивши на період курортного сезону на автошляхах пости з представників міліції та громадськості, які б мали можливість реєструвати прибулих громадян. Реєстраційні дані можна заносити у спеціальний журнал, а громадянам видавати спеціально розроблені та затверджені органами влади адміністративні талони, що їх повинні мати при собі прибулі особи без санаторно-лікувальних карток.

До віктимологічної профілактики осіб, які відпочивають, рекомендовано більш активно залучати можливості масової пропаганди, а відповідну роботу з іноземцями слід проводити туристичним фірмам, підприємствам, установам і організаціям, а також окремим громадянам, які запрошують та приймають у себе іноземних туристів. Правоохоронним органам пропонується підготувати своєрідні типові рекомендації про те, як слід себе вести у певних життєвих ситуаціях, про умови та порядок звернення до органів влади у разі виникнення проблемних ситуацій, про окремі специфічні, з погляду іноземних та прибулих громадян, норми поведінки, моральні стандарти тощо.

Розділ III дисертації „Оптимізація організаційних і функціональних засад діяльності органів внутрішніх справ курортних регіонів” складається з двох підрозділів.

Перший підрозділ „Удосконалення організаційно-структурної побудови органів внутрішніх справ курортних регіонів” присвячено методам і заходам удосконалення організації ОВС курортних регіонів, що обумовлені особливостями середовища їх функціонування, необхідністю вдосконалення тактичних форм та методів їх оперативно-службової діяльності. Вивчення цих питань дозволило дисертантові сформулювати низку теоретико-прикладних положень, які стосуються оптимізації систем та процесів протидії злочинності з боку ОВС курортних регіонів.

З розвитком інфраструктури відпочинку, розваг та лікування населені пункти умовно нових курортних регіонів перейдуть на вищий рівень розвитку, від сільського або селищного устрою до мі-

ського. У зв'язку з цим необхідно заздалегідь забезпечити перебудову організаційної структури відповідних органів внутрішніх справ регіону. З цією метою слід використовувати для прогнозування кримінологічної обстановки відомості, отримані з планів перспективного розвитку регіону або населеного пункту.

Такий прогноз можна розглядати як підставу для порушення питання про початок перебудови органу внутрішніх справ, у першу чергу шляхом збільшення чисельності служб та підрозділів (патрульно-постової служби, карного розшуку, ДАІ тощо). Разом із цим мають розглядатись питання своєчасного забезпечення органу внутрішніх справ ресурсами, приміщеннями, обладнанням, засобами зв'язку та пересування, спецзасобами тощо. Вивчений під час дослідження досвід курортних регіонів Запорізької області показує, що керівники не завжди дотримуються цих рекомендацій.

У традиційних курортних регіонах складність і динамічність оперативної обстановки вимагають систематичного змінювання обраних та випробуваних часом організаційних структур. З огляду на чисельні зміни такого роду вважаємо, що в організаційній будові органів внутрішніх справ слід активніше запроваджувати принципово нові цільові структури, які довели власну спроможність та дієвість у практиці охорони громадського порядку та боротьби з окремими видами злочинів. Підрозділи складаються з числа співробітників різних служб для вирішення конкретних завдань протягом конкретного періоду. Серед оптимальних структурних утворень слід назвати: патрульно-пошукові групи, які, крім несення патрульно-постової служби, здійснюють розшук злочинців „по-гарячому” (особливо ефективні такі групи у боротьбі з вуличними пограбуваннями, розбоями та хуліганськими діями); спеціальні патрульно-пошукові групи, призначені для здійснення цілеспрямованої пошукової роботи у місцях концентрації злочинного елементу, а також у районах або на ділянках, де скоюється найбільша кількість злочинів і правопорушень (дозволяють здійснювати своєчасне і швидке маневрування силами та засобами охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю); пересувні пункти міліції, які доцільно створювати для охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю у віддалених районах населеного пункту, громадських місцях (лісопаркових зонах, пляжах, зонах оздоровлення), об'єктах рекреації, відпочинку та розваг, де несення служби основними патрульно-постовими нарядами ускладнене у зв'язку з перебуванням цих об'єктів на значній відстані від місця дислокації основного органу внутрішніх справ (можуть бути використані під час проведення культурно-масових і спортивних заходів); оперативні пункти, які створюються для забезпечення належного громадського порядку у частині населеного пункту або на певній його території, попередження правопорушення, своєчасного реагування на сигнали про злочини, сприяння здійсненню оперативно-розшукових заходів та слідчих дій; оперативні пости, які закріплюються за окремими готелями, санаторіями, кемпінгами; зональні оперативні групи, основна мета діяльності яких – підтримання належного стану правопорядку на відведеній частині території обслуговування ОВС шляхом проведення оперативно-розшукових заходів з метою попередження, припинення і роз-

криття злочинів, а також патрулювання території; групи з перевірки та паспортизації об'єктів рекреації, які створюються для перевірки та обстеження названих об'єктів, встановлення причин та умов, які сприяють або можуть сприяти скоєнню на них злочинів, а також для визначення комплексу заходів, виконання яких дозволить попередити або усунути ці причини та умови.

Дисертант переконаний, що до вирішення проблем з охороною громадського порядку та боротьбою з окремими видами злочинів у ОВС курортних регіонів має застосовуватись єдиний підхід, розроблений на основі типовості умов їх функціонування, що зумовлює єдність і типовість організаційних структур. На цьому питанні зосереджується увага у дослідженні.

Другий підрозділ — „Проблеми організації взаємодії органів внутрішніх справ курортних регіонів та шляхи удосконалення діяльності у цьому напрямку” — присвячено обґрунтуванню висновку про те, що очевидна значимість правоохоронної діяльності в структурі протидії злочинності, яка цілком відповідає наявній в останні роки тенденції до переходу названих інституцій на базу соціального прогнозу та відповідного програмування спеціальних профілактичних заходів, дозволила розглядати боротьбу зі злочинністю не лише як суто міліцейську проблему. Співробітники правоохоронних органів налаштовані на більш активну співпрацю як у межах власного відомства чи органу, так і поза ними.

Однак результати проведених дисертантом соціологічних досліджень засвідчили існування кількох проблемних моментів: взаємообмін інформацією між працівниками ОВС майже відсутній; переважна частка взаємодії ґрунтується на персональному, особистісному рівні, а не на професійних, службових контактах та зв'язках; використовувані форми взаємодії не відповідають можливостям та прагненням сторін.

Аналіз практичної діяльності органів внутрішніх справ курортних регіонів по протидії злочинності дозволив зробити висновок про те, що проблема взаємодії в ОВС курортних регіонів має декілька рівнів.

По-перше, організаційний рівень — проблема взаємодії міськрайорганів внутрішніх справ курортних регіонів з аналогічними системами інших регіонів. По-друге, рівень взаємодії з аналогічними правоохоронними структурами інших країн. По-третє, рівень взаємодії між структурними підрозділами і службами органів внутрішніх справ курортних регіонів. По-четверте, це рівень взаємодії між конкретними співробітниками та підрозділами, діяльність яких пов'язана єдиним правоохоронним процесом.

Організаційними формами взаємодії працівників різних служб та підрозділів органів внутрішніх справ курортних регіонів, які довели власну ефективність, є: оперативні групи, на які покладається інспектування торгових підприємств, ринків, торговельних комплексів, приватного сектору населених пунктів для виявлення осіб, які реалізують саморобні або підроблені алкогольні напої, тютюнові вироби, порушують правила обслуговування населення, порушують санітарні норми тощо; оператив-

вні групи з протидії злочинності серед неповнолітніх, які, використовуючи знання психології неповнолітніх делінквентів, джерел отримання інформації про протиправну поведінку неповнолітніх та їх оточення, порядок та умови її реалізації, методи особистого розшуку, успішно розкривають та сприяють розслідуванню злочинів, скоєних неповнолітніми або відносно них; пости охорони громадського порядку на території торговельних комплексів та ринків, на які покладається протидія порушенням правил торгівлі, введення в оману споживачів, незаконній торговельній та підприємницькій діяльності, придбанню майна, здобутого злочинним шляхом, незаконному обігу наркотичних засобів тощо; пункти охорони громадського порядку, на які покладається патрулювання та здійснення профілактичних заходів на території обслуговування.

У висновках підсумовуються результати дисертаційного дослідження, формулюються основні положення, які складають зміст дисертаційної роботи, зокрема ті, що стосуються обґрунтування положення про підвищення ефективності та оптимізацію діяльності органів внутрішніх справ по протидії злочинності в умовах курортного регіону та відповідного нормативного супроводження. Дисертант пропонує нормативно закріпити такі пропозиції: створення типових структур в ОВС курортних регіонів; широке використання цільових структур в охороні громадського порядку та боротьбі з окремими видами та категоріями злочинів; фіксація місця, структури, функцій та повноважень підрозділів з організації взаємодії міськрайорганів курортних регіонів та координаційної ланки у структурі УМВС України в області; регламентація окремих форм практичної спільної узгодженої діяльності тощо.

Крім того, у названій частині дисертаційного дослідження сформульовані висновки, що стосуються поглиблення понятійного апарату, який використовується для характеристики діяльності ОВС по протидії злочинності в курортних регіонах; визначення місця та ролі функцій та завдань ОВС з охорони громадського порядку та боротьби з окремими видами злочинів; конкретних рекомендацій щодо підвищення ефективності та удосконалення організаційно-структурної будови ОВС курортних регіонів України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. *Алфьоров С.М., Грица Т.Г.* Проблеми вдосконалення форм і методів підготовки персоналу ОВС // Вісник Запорізького юридичного інституту.— 2002.— № 2.— С.58–62.
2. *Алфьоров С.М.* Правомірна поведінка співробітників міліції як засіб реалізації норм права // Вісник Запорізького юридичного інституту.— 2002.— № 3.— С.3–5.
3. *Алфьоров С.М.* Специфіка кримінологічної ситуації в курортних регіонах // Вісник Національного університету внутрішніх справ. Випуск 21.— 2003.— С.22–28.
4. *Алфьоров С.М.* Проблеми організації взаємодії в органах внутрішніх справ курортних регіонів // Вісник Запорізького юридичного інституту.— 2003.— № 2.— С.3–10.

5. **Алфьоров С.М.** Шляхи підвищення ефективності роботи ОВС щодо охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю в курортних регіонах // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ.— 2003.— № 2.— С.122–127.

6. **Алфьоров С.М.** Кримінологічний аналіз злочинності курортних регіонів України (на прикладі Запорізької області) // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ.— 2003.— № 3.— С.3–8.

АНОТАЦІЇ

Алфьоров С.М. Діяльність органів внутрішніх справ по протидії злочинності у курортних регіонах (кримінологічне дослідження на матеріалах Запорізької області). — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 — кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право. — Національний університет внутрішніх справ, Україна, Харків, 2003.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню діяльності органів внутрішніх справ курортних регіонів щодо протидії злочинності, аналізу її організації та здійснення, дослідженню форм і методів охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю у цих умовах, а також розробці шляхів їх удосконалення та оптимізації.

У роботі схарактеризовано та проаналізовано середовище функціонування ОВС курортних регіонів та визначено особливості кримінологічної ситуації, яка суттєво впливає на організацію їх функціонування. Досліджено специфічні елементи кримінальної обстановки курортних регіонів, у тому числі політичні, соціальні, демографічні, економічні, психологічні її складники. Удосконалено класифікацію курортних регіонів та визначено специфіку кримінологічної ситуації в окремих типах районів. Розглянуто пріоритетні завдання органів внутрішніх справ курортних регіонів по протидії злочинності та специфіки їх прояву в окремих типах курортних регіонів. Запропоновано шляхи підвищення ефективності оперативно-службової діяльності служб та підрозділів ОВС курортних регіонів по протидії злочинності у контексті організації охорони громадського порядку та боротьби з окремими видами злочинів і правопорушень. Визначено основні напрями організації взаємодії в органах внутрішніх справ курортних регіонів у контексті протидії злочинності.

Ключові слова: протидія злочинності, типи курортних регіонів, охорона громадського порядку, цільові структури в органах внутрішніх справ, кримінологічна характеристика, причинний комплекс, криміногенні фактори, тенденції злочинності.

Алфьоров С.Н. Деятельность органов внутренних дел по противодействию преступности в курортных регионах (криминологическое исследование по материалам Запорожской области).— Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право.— Национальный университет внутренних дел, Украина, Харьков, 2003.

Диссертация посвящена комплексному исследованию деятельности органов внутренних дел курортных регионов по противодействию преступности, анализу ее организации и осуществления, форм и методов охраны общественного порядка и борьбы с преступностью в этих условиях, а также разработке путей их усовершенствования и оптимизации.

В работе охарактеризована и проанализирована среда функционирования ОВД курортных регионов и определены особенности криминологической ситуации, которая оказывает существенное влияние на организацию их функционирования. Исследованы специфические черты криминальной обстановки курортных регионов, в том числе политические, социальные, демографические, экономические, психологические ее составные части. Усовершенствована классификация курортных регионов и на ее основе определена специфика криминологической ситуации в отдельных их типах. Рассмотрены приоритетные задачи органов внутренних дел курортных регионов по противодействию преступности и специфика их проявления в отдельных типах курортных регионов. Предложены пути повышения эффективности оперативно-служебной деятельности служб и подразделений ОВД курортных регионов по противодействию преступности в части организации охраны общественного порядка и борьбы с отдельными видами преступлений и правонарушений. Определены основные направления организации взаимодействия в органах внутренних дел курортных регионов во время осуществления противодействия преступности.

Ключевые слова: противодействие преступности, типы курортных регионов, охрана общественного порядка, целевые структуры в органах внутренних дел, криминологическая характеристика, причинный комплекс, криминогенные факторы, тенденции преступности.

Alferov S.N. The Activity of Internal Affairs Bodies in the Counteraction against Crime in Resort Regions (Criminological Research according to data of Zaporozhye Oblast). — Manuscript.

Dissertation for Candidate of Juridical Degree. Speciality 12.00.08 — The Criminal Law and Criminology; Penitentiary Law.— National University of Internal Affairs, Ukraine, Kharkov, 2003.

The dissertation is dedicated to the complex research of the activity of Internal Affairs Bodies of resort regions in the counteraction against crime; organization and carrying out of this activity is analyzed; forms and methods of maintenance of public order and struggle against crime in these conditions are examined; the ways of improvement and optimization of this activity are elaborated.

Specific features of criminal situation of resort regions are defined and researched, including political, social, demographical, economic and psychological aspects. The classification of the resort regions is improved, and on its base the specificity of criminological situation in its specific types is determined. Priority

tasks of Internal Affairs Bodies in resort regions are examined. The ways of improvement of the effectiveness of operational-official activity of services and subdivisions of Internal Affairs Bodies in the resort regions in the counteraction against crime are proposed, namely organization of maintenance of a public order and combating specific types of crime and misdemeanor. The main directions of organization of interaction among Internal Affairs Bodies of resort regions

Key words: counteraction against crime, types of resort regions, maintenance of a public order, target structures in Internal Affairs Bodies, criminological characteristic, causative complex, criminal factors, tendencies of crime.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук О.М.Литвинов